
Ismét a taneszközökről

TOMPA KLÁRA

Az Iskolakultúra 91/6. számában Taneszközök, taneszközök... címen egy írást közöltem, amelyben azt elemeztem, hogy a közelmúltban milyen volt a taneszközfejlesztés hazánkban, s felsoroltam aggályaimat a jelenlegi helyzettel kapcsolatosan.

Nos, a helyzet elemzését, s a gondolkodást továbbfolytattam, s remélem, hogy jelen írás másokat is serkent véleményének a megfogalmazására, amellyel oktatásügyünk e fontos kérdésének, problémájának megoldásához hozzájárulhat.

A taneszközök helyzete 1992-ben

Ha egy mondattal kellene jellemezni a hazai taneszközellátás jelenlegi helyzetét, akkor azt mondhatnánk, hogy a taneszközfejlesztés és forgalmazás 1989-től megtorpant, s mintegy megbénult. Természetesen ennek sok oka van:

– A 70-es, 80-as évek központi taneszközellátási rendszeréhez hasonló eszközellátási mechanizmus ma nem működik, hiszen az olyan központi finanszírozási rendszerre épült, amelyre jelenleg nincs lehetőség, s amelyben mind a fejlesztésre, mind a beszerzésre célhitel állt a művelődési kormányzat rendelkezésére. Mostanában nem jelennek meg olyan központi taneszközjegyzékek, amelyek az iskolákat eligazítják: a tantervi célok megvalósításához milyen eszközök állnak rendelkezésre. Ez a rendszer nem is kívánatos a régi formájában, hiszen a nagyobb tanügyi szabadság, a helyi tantervek és kezdeményezések a taneszközökben való válogatást és nem az egyeduralmodást fogják igényelni.

– Átalakultak és (vagy) igen komoly fennmaradási gondokkal küszködnek azok az intézmények, vállalatok, amelyek korábban a (nem biztos, hogy szerencsés) monopóliumhelyzetet élvezve a taneszközellátás alappilléreit jelentették (Calderoni, Országos Oktatástechnikai Központ, Magyar Diafilmgyártó Vállalat stb.) Ezzel azonban egyszer s mindenkorra széthullott az a szakembergárda is, amely az elmúlt évtizedekben tanfolyamok, külföldi ösztöndíjak, céltudatos kutatási programok és nemzetközi szemináriumok alapján felhalmozta a korszerű, rendszerszemléletű taneszközfejlesztéshez nélkülözhetetlen soktényezős tudást.

– Nem alakult még ki az olyan kis cégek és potenciális tanszergyártó intézmények hálózata, amely rugalmasan és viszonylag olcsó ajánlatokkal tudna az iskolák igényeire reagálni.

– Az új oktatási törvényre és a Nemzeti Alaptantervre való várakozás késlelteti az iskolák és a tanárok konkrét igényeit. (Ilyen igények pedig vannak, s meggyőződésem, hogy a NAT-tal való megbarátkozás és a helyi tantervek elkészítése után pedig még inkább lesznek.) Az alapítványi iskolák, vagy az olyan iskolák, amelyek pályázatok útján némi pénzhez jutottak, s előbbre tartanak a saját céljaik és programjaik megfogalmazásában, mind keresik és igénylik azokat a taneszközöket, amelyek e célok megvalósítását elősegíthetik. Természetesen más kérdés, hogy a kínálat mi-

lyen és mennyiért szerezhető be.

– Úgy tűnik, hogy a taneszközellátás piaci viszonyai spontán nem alakulnak ki. A taneszközellátás megtorpanását elsősorban az okozza, hogy a taneszközök zömének előállítására nem rentábilis, és igen valószínű, hogy valamilyen finanszírozási rendszer kidolgozása nélkül, a közeljövőben általánosan magas színvonalú taneszközellátás az igazi piaci törvények szerint nem is tud kialakulni. (A videofelvételek vagy – például – az írásvetítő ábrások előállításának tapasztalatai azt mutatják, hogy ha legalább a fejlesztés nincs finanszírozva, akkor a termék teljes előállítási költsége olyan magas, hogy az iskolák nem tudják azt megfizetni, sőt, az előállításra vállalkozók nem tudják és nem is merik meghitelezni az előállítási költségeket. Itt nem szabad kiindulni az idegen nyelvek oktatásához készülő kazetták és egyéb eszközök tapasztalataiból, hiszen ezeknek vásárlói nemcsak az iskolák, hanem az iskolarendszereken kívüli egyéb nyelvoktatási intézmények, sőt az egyes tanulók maguk is. Tehát a "vásárló közönség" jóval szélesebb körű, biztonságosabb, nagyobb a piac.)

A megtorpanás káros következményei talán ma még nem érezhetők igazán, de minden bizonnyal többféle negatív hatást fogunk észlelni előbb-utóbb, ha nem alakul ki valamiféle rend a taneszközellátás területén is, olyan rend, amelyhez az önkormányzatok, az iskolák, a pedagógusok egyaránt igazodni tudnak.

Egyebek között feltételezhető, hogy igen nagy egyenlenségek alakulhatnak ki az egyes iskolák között az alapvető taneszközök meglétét illetően. Féltő, hogy tanulóink egy része úgy kerülhet ki az iskolákból, hogy kísérletek nélküli fizika, kémia, biológia oktatásban részesült.

Nem szabad, hogy ne jusson pénz a szemléltetésre és a – szintén eszközigényes – konkrét tapasztalatszerzésre, hiszen már így is eléggé eltávolodtunk a természet igazi megismerésétől és féltő-értő szeretetétől.

Egy új taneszközellátási rendszer felvázolása igen nehéz ebben a pillanatban. A finanszírozás kérdése, hogy sokkal bonyolultabb lehet, mint a tankönyvek esetén, ahol végül is a tanulók (ill. a szülők) az egyértelműen megcélzott felhasználók. A taneszközök viszont nagyon sokfélék, és tényleges vásárlói és felhasználói az iskolák. Az iskolák gazdálkodása pedig többféle pénzügyi forrásra épül, részben a központi keretre, részben az iskolafenntartó, vagyis az önkormányzat saját kereteire, s a magukat jól "menedzselő" iskolák esetében az esetleges támogatók, szponzorok, bevételek segítségével szerzett anyagi forrásokra. Az iskolák közti különbségek minden bizonnyal leginkább a taneszközökkel való ellátottságban fognak tükröződni.

Megoldásra váró feladatok

A tennivalók számbavételében nemigen lehetséges e pillanatban rangsort, vagy akár csak időrendi sorrendet is feltüntetni. Szükséges és lehetséges azonban jelezni azokat a feladatokat, amelyekről a szakmai testületeknek vitatkozni és döntenie kellene.

1. Nemigen vitatható, hogy szakszerű szakirodalmi, törvénytári és levéltári kutatómunka alapján fel kellene dolgozni a taneszközellátás történetét a magyar tanügyben. Sok elemzésre, s esetleg követésre méltó intézkedést lehet fellelni már az elsődleges irodalmi tájékozódás alapján is.

Csak néhány példával szeretném illusztrálni, hogy jeles elődeink milyen fontosnak ítélték meg a taneszközügyet, s milyen körülmények között rendelkeztek a különböző korokban. Például: Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában már rendelkezik a taneszközellátás kérdéseiről, az 1876-os Utasítás a polgári községi iskolaszékek számára egyértelműen az iskolaszékek feladatkörébe utalja a

népiskolák földgömbbel, térképpel, táblákkal, természetrajzi ábrákkal és minden szükséges és elegendő taneszközzel való felszerelését, mégpedig a tanfelügyelő utasítása szerint.

Egy későbbi időszakban, 1906-1916 között, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum berkeiben működő Tanszermúzeumi Állandó Bizottság a taneszközügyeket kiemelkedően gondozta. Miután a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1906-ban rendelettel életre hívta az OPK TM Hivatalos Értesítőjét, az Értesítő 10 éven keresztül alapvető feladatokat látott el az iskolák informálásában a taneszközökkel illetően:

- közreadta a VKM által jóváhagyott taneszközök nevét a bírálókkal együtt;
- jelezte a valamilyen okból betiltott taneszközöket;
- közzétette az egyes iskolatípusonkénti normál felszerelési jegyzékeket;
- útmutatásokat adott a szertárak berendezésére, kezelésére, rendbentartására;
- közzétette azoknak az iskoláknak a listáját, amelyek a rászorultság alapján ingyen juthattak hozzá bizonyos taneszközökhöz;
- versenytárgyalásokat hirdetett az iskolák bizonyos taneszközökkel való legmegfelelőbb és legolcsóbb felszerelésére, és
- szakcikket közölt az újszerű, érdekes, sokoldalúan használható taneszközökről.

Ezek a tények önmagukban is igazolják, hogy a tanügyirányítás mindig nagy gondot fordított az iskolák taneszközökkel való ellátására és az ezzel kapcsolatos szakmai felügyeletre is.

2. A technika fejlődési tendenciáinak tükrében úgy tűnik, hogy szintén nagyon időszerű feladat a taneszköz fogalmát újraértelmezni, s a taneszközök tipizálását elvégezni. (Erre korábban is voltak törekvések. Megemlíthetjük itt az OPI által kidolgozott Elvi taneszköz koncepciót 1976-ból, vagy a Pedagógiai Lexikon tipizálását.) Az informatika hihetetlen gyors fejlődésével a taneszközpiacon olyan új dolgok jelentek meg (s minden bizonnyal hazánkban is rövidesen helyet követelnek maguknak), amelyek nemcsak bővítik, kiegészítik a hagyományos taneszközök körét, hanem az oktatásba való beépítésük új pedagógiai gondolkodásmódot és stratégiákat igényel. A taneszköz ma már nem ugyanazt jelenti, mint néhány évvel ezelőtt.

Az új taneszközök adta új lehetőségeket csak néhány példával szeretném illusztrálni.

A nemzetközi piacon ma már nem ismeretlenek az olyan földrajzi könyvek, amelyeknek a gazdasági-statisztikai adatai évről-évre cserélhető, kiegészíthető, felújíthatók, mert azok nem nyomtatásban, hanem a könyvhöz tartozó számítógépes diszken jelennek meg.

Egy másik példa a CD-ROM megjelenése. A nemzeti adatbázisok CD-ROM-on való tárolása a fontos adatok könnyű, gyors elérhetőségét teszi lehetővé. Ez a lehetőség pedig egyes tananyagok teljesen újszerű feldolgozási módjait kínálja. A rugalmasan kezelhető adatokkal a tanulók igen sokféle, változatos elemzést végezhetnek saját ötleteik, igényeik alapján.

A számítógépes "kiadványszerkesztés" lehetővé teszi, hogy a tanárok szinte egyik napról a másikra új, aktuális feladatlapokkal, információs anyagokkal lephessék meg diákjaikat. De, ami még ennél is fontosabb, a diákok számára is adott ez a lehetőség.

3. Miközben a technikai fejlődés új lehetőségeket csillogtat meg előttünk, természetesen a földön kell járnunk, s gazdasági lehetőségeink figyelembevételével, talán elsősorban azt kell elérnünk, hogy az iskolák taneszközellátottságának színvonalá ne romoljon az elkövetkezendő esztendőkből. Amíg segítséggel, vagy anélkül ki nem alakul a taneszközellátás új mechanizmusa, talán ez a legfontosabb feladat. Biztosítani kell, hogy a ténylegesen használt és szükséges taneszközöket a hiányok esetén

pótolhassák az iskolák.

4. Fontosnak tartom, hogy legyen egy tényleges "állapotfelmérés", amely alapján képet kaphatnánk a meglévő és a tanárok által ténylegesen nélkülözhetetlennek jelzett eszközökről. Jó lenne megismerni az iskolák eszközbeszerzési szokásait. Megtudni, hogy az egyes iskolák ténylegesen milyen mértékben számíthatnak szponzorokra, hogy ott, ahol nagy a baj, segíteni lehessen.

5. Fel kellene tárnai, hogy potenciálisan milyen kész "tartalékokkal" rendelkezik az ország. Olyan "kincsekre" gondolok, mint a volt OOK Médiatára, a pedagógiai intézetek, egyetemek, főiskolák médiatárai. Meg kellene vizsgálni azt is, hogy milyen formában aktivizálhatók ezek a gyakorlati pedagógia számára.

6. Bizonyos értelemben a taneszközkészítés korábbi hagyományainak újraélesztése is lehetséges lenne, egyfajta igazságosan támogatott, egészséges "munkamegosztás" alapján a meglévő egyetemi, főiskolai videostúdiókban, illetve más gyártóintézményekben. Fel kellene mérni és számontartani ezeket a potenciális taneszközkészítő műhelyeket, mert ezek már eleve közel vannak azokhoz a szellemi műhelyekhez, tanszékekhez, kísérletező kedvű iskolákhoz, ahonnan a taneszközök szakmai anyaga amúgy is zömében várható.

7. A taneszközügyben kialakult korábbi, jó nemzetközi kapcsolatainkra a jövőben is építeni kellene, nem szabad elsovadni hagyni azokat. Például az ICEM-mel (a Nemzetközi Taneszköz Tanáccsal) való kapcsolatra gondolok itt.

Sok olyan taneszköz létezik a nagyvilágban, amelyet nem érdemes újra feltalálnunk. A demonstrációs, kísérleti és egyéb "Calderoni-profilú" eszközök beszerzése terén voltak, vannak nemzetközi tapasztalatok. A filmek, videók, számítógépes szoftverek nemzetközi cseréje is gazdaságos lehetne. (Finnország például, amely szintén kis országnak számít a felvívó piac tekintetében, már régóta sok jó szoftverhez jut hozzá az Egyesült Királysággal való jó kapcsolatok révén. Sok jó tantárgyi szoftver copyrightját vásárolták meg viszonylag jutányos áron, s azokat legálisan adaptálják és terjesztik. A britek minden bizonnyal a magyarok felé is nyitottak ebben az ügyben. Finnország egy másik igen szimpatikus kooperációnak az ún. Északi Országok közös szoftverfejlesztésének is résztvevője. A kooperációban olyan szoftvereket alkalmaznak, amelyeket az előzetes egyeztetések alapján mind az öt északi ország jól tud használni. Így kiküszöbölik a felesleges párhuzamosságokat.)

8. Jó okunk van feltételezni, hogy a jövő iskolájának taneszközsükségletét alapvetően a Nemzeti Alaptanterv (a helyi tantervekkel karöltve) fogja befolyásolni. Nem gondolom, hogy célszerű lenne kötelező taneszközöket előírni, de ugyanakkor feltételezem, hogy nem minden tantestület lesz abban a helyzetben, hogy saját maga állítsa elő a szükséges médiumokat. Valószínű, hogy hasznos lenne a Nemzeti Alaptanterv elemzése a taneszközsükséglet szempontjából, majd ajánlatok, javaslatok kidolgozása a fejleszhető, fejlesztendő taneszközökre. Ezzel mintegy fel lehetne készülni arra az időszakra, amikor nem lesz ilyen szűkös az anyagi lehetőségünk.

9. Az eddigiekben felsorolt sürgős és fontos feladatok megoldása csak feltétele az általános rendezésnek. A legfontosabb tennivaló átgondolni, kidolgozni és egyértelműen megfogalmazni az önkormányzati és a központi feladatokat, hatásköröket a taneszközellátás ügyében. Ma minden bizonnyal vannak kérdőjelek annak megítélésében, hogy a taneszközök és berendezések mely típusai nélkülözhetetlenek az alapfeladatok ellátásában, illetve abban, hogy mit tudnak az önkormányzatok biztosítani, s mit lehetséges központi keretek alapján támogatni.

Megítélésem szerint megfelelő színvonalú taneszközellátás ma nem lehetséges központi finanszírozás nélkül.

A taneszközellátás új rendszerének kialakítását és beindítását úgy tartom elképzelhetőnek, hogy a pontosan megfogalmazott önkormányzati és központi kompeten-

ciák megállapítására és a Nemzeti Alaptanterv elemzésére építve szakértői testület fogalmazza meg, milyen alapvető taneszközök nélkülözhetetlenek ma az iskolákban. Ezeknek a taneszközöknek a kifejlesztésére és elkészítésére kellene pályázatokat kiírni, amelyben a gyártók versenyezhetnek ajánlataikkal a központi támogatás elnyeréséért. A taneszköz előállításához felhasználható központi támogatást természetesen az a cég, vagy azok a cégek nyerhetnék el, amelyek tartalmában, kivitelében és árfekvésében a legmegfelelőbb ajánlatokat tennék.

A taneszközüggyel kapcsolatos gondolataimat, javaslataimat csupán vitaalaprak szánom, azt remélve, hogy új gondolatokat ébresztve, vitatkozva fokozatosan eljuthatunk e kérdések megelégedésre számot tartó megoldásához.

IRODALOM

OPKM dokumentumok:

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum Hivatalos Értesítője. Kiadja a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. 1906-1916.

Belicza József: *Népoktatási törvények és rendeletek gyűjteménye.* Budapest, 1889.

Közoktatási törvények és rendeletek tára. Budapest, 1877.

Kubinszky Lajos: *A vallás- és közoktatásügyi igazgatási jog vázlatja.* Budapest, 1947.

Népoktatási törvények és rendeletek tára. Budapest, 1884.

Pintér Jenő: *A magyar középiskolák igazgatásának kézikönyve.* Budapest, 1928.

Egyéb:

Az iskolák alapvető taneszközeiről szóló jegyzékek.

26051/1973. (MK 1973.4.sz.), 26184/1974. (MK 1974.10.sz), 114/1975.(MK.9.)OM sz. rendeletek.

Az oktatási miniszter 2/1977.(II.17.)OM számú rendelete az iskolai taneszközök beszerzéséről és használatáról.

Elvi taneszközkonceptió, 1976.:(Az OM vezetői értekezletén, 1976. márc. 9-én elfogadott anyag) OPI sokszorosítás.

Suba Istvánné: *Az oktatástechnológia jelenlegi helyzete és szerepe a pedagógiai munkában,* in: Suba-Csákó: Kutatási beszámoló. OOK, 1987.

Tompa Klára: *Á taneszközfejlesztési program következményei a pedagógusok oktatástechnikai felkészítésére,* in: Az oktatástechnológia helyzete a tanárképző főiskolákon. OOK. Veszprém, 1986. 55-59 p.

Tompa Klára: *Taneszközök, taneszközök...* Iskolakultúra. 1991/6.sz. 75-79.p.)

Tóth László: *Az elosztástól a kereskedelem felé?* (Pillanatkép a taneszközellátás rendszeréről). Államigazgatási Szervezési Intézet. 1985.dec.